

1960 Sonrası Toplumsal Hareket Teorileri ve Çerçeveleme Teorisinin Önemi

Post-1960 Social Movement Theories and the Importance of Framing Theory¹

Sabriye KESKİN * Emine Gülselcen KAFKASYALI **

Makale Geliş Tarihi / Received :03.11.2023
Makale Kabul Tarihi / Accepted :27.11.2023

ÖZET

Toplumsal hareketler, kolektif davranışların özgün bir türü olmakla birlikte ortak bir amaç için planlı, organize ve genelde örgütlü olarak hareket eden, kalıcı etkiler ve sonuçlar elde eden kolektif yapıyı ifade etmektedir. Toplumsal hareketler kamu politikası yapmanın ayırt edilebilir bir yolu olarak görülmektedir. 1960 sonrası dönemde ortaya çıkan çeşitli hareketlerle birlikte toplumsal hareketlerin nasıl ve neden ortaya çıktığı, hareketlerin süreçlerine yönelik teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler kaynak seferberliği teorisi, politik süreç teorisi, yeni toplumsal hareketler teorisi ve çerçeveleme teorisidir. Çerçeveleme teorisi, diğer teorilerden farklı olarak hareketin ortaya çıkması ve sürdürülmesi için mikro nedenlere odaklanmıştır. Mikro mobilizasyon ve sosyal psikolojinin hareketler için önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda çerçeveleme teorisi, toplumsal hareketlerin oluşumu, harekete katılımın sürdürülmesi ve katılımın artırılması için stratejik görevleri anlatmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, toplumsal hareket teorileri açıklanmış ve çerçeveleme teorisinin diğer teorilerden farkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: *Toplumsal Hareketler, Toplumsal Hareket Teorileri, Çerçeveleme Teorisini*

ABSTRACT

Social movements are a specific type of collective behaviour, which refers to a collective structure that acts in a planned, organized and often organized manner for a common purpose, achieving lasting effects and results. Social movements are seen as a distinguishable way of making public policy. In the post-1960 period, with various movements emerging, theories have been developed on how and why social movements emerge and the processes of movements. These theories include resource mobilization theory, political process theory, new social movements theory and framing theory. Unlike other theories, framing theory focuses on the micro reasons for the emergence and maintenance of movements. It emphasizes the importance of micro mobilization and social psychology for movements. In this context, framing theory describes strategic tasks for the formation of social movements, sustaining and increasing participation in the movement. Accordingly, the study explains social movement theories and tries to reveal the differences of framing theory from other theories.

Keywords: *Social Movements, Social Movement Theories, Framing Theory*

¹ Bu Çalışma, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanan 'Çerçeveleme Teorisi Perspektifinden Toplumsal Hareketlerin Analizi' başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sbry.kskn@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-3652-7619

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, selcenkafkasyali@kku.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8780-3903

GİRİŞ

Toplumsal talep ve şikayetlerin dile getirilmesinde önemli bir işleve sahip olan toplumsal hareketler, isteklerin ve endişelerin kolektif eylem yoluyla şiddetsiz olarak dile getirildiği hareketlerden oluşmaktadır. Kolektif davranışlarla sıklıkla karıştırılan toplumsal hareketler, kolektif davranışların özel bir biçimini oluşturmaktadır. Her toplumsal hareket, kolektif bir davranış örneği teşkil etmekte, fakat her kolektif davranış, toplumsal hareket özelliği göstermemektedir.

Kolektif davranışlar, düzensiz ve belirli kurallar etrafında oluşmamış fakat aynı amaç için bir araya gelen insanların eylem ve faaliyetlerinden oluşmaktadır. Kolektif davranışlar planlı-plansız, örgütlü-örgütsüz hareket eden moda, heves, söylenti gibi tepkilerden oluşan davranışlardır. Raslantısal olarak bir araya gelmiş birbirine yakın duran pek çok insan kalabalık oluşturmaktadır. Fakat her kalabalık, kolektif davranış örneği sergilememektedir. Kolektif davranışlardan bahsedebilmek için belirli bir kitlenin oluşması gerekmektedir. Kitle, ortak düşünceyi paylaşan bir amacı olan kişilerin kolektif olarak bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Toplumsal hareketler, kolektif davranışın özgün bir biçimini oluşturmaktadır. Toplumsal hareketler, bilinçli olarak bir araya gelen, belirli bir amaca yönelik oluşan, örgütlü, planlı ve organize hareket eden, kalıcı etkiler ve sonuçlar elde eden hareketlerdir. 1960'lı yıllardan sonra artan toplumsal hareketlerin etkisiyle, hareketlerin aktörleri, katılımcı ve destekçileri, hareket için seferberlik, medya ve devlet yetkilileriyle olan ilişkileri, halkla olan iletişimleri sistematik şekilde incelenmeye başlanmıştır. Başlarda irrasyonel ve olumsuz ifadelerle tasvir edilen toplumsal hareketler, 1960 sonrası dönemde artan toplumsal hareketlerin etkisiyle rasyonel ve sosyal yaşamın normal bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır.

Klasik toplumsal hareket teorileri, 20. yüzyıl ortalarında artan toplumsal hareketlerin oluşum ve gelişimini açıklamakta yetersiz kalmış ve yeni teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunlar; kaynak seferberliği teorisi, politik süreç teorisi, yeni toplumsal hareketler teorisi ve çerçeveleme teorisinden oluşmaktadır. Kaynak seferberliği teorisi, hareketin sahip olduğu örgüt kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Bunlar para, insan gücü, tesis, kitle iletişim araçları, medyaya erişim, bağlılık, sadakat gibi kaynaklardan oluşmaktadır. Politik süreç teorisi, hareketin bulunduğu ortamdaki politik yapıyı vurgulamaktadır. Çünkü toplumsal hareketler hem politik yapıyı etkilemekte hem de politik yapıdan etkilenmektedir. Mevcut siyasi yapı toplumsal hareket faaliyetlerini hem kolaylaştırabilmekte hem de kısıtlayabilmektedir. Yeni toplumsal hareket teorisi ise çağdaş toplumsal hareketleri klasik hareketlerden ayırmakta, çağdaş hareketlerin çeşitli yönlerden farklı olduğunu belirtmekte, kültür ve kimliği vurgulamaktadır. Çerçeveleme teorisi ise hareket seferberliği ve hareketin başarısı için zihinlere ulaşabilmek, yorumlama biçimlerini etkileyebilmek ve algıları yeniden inşa edilebilmek için farklı stratejilere sahip olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Çerçeveleme teorisi, hareketlerin başarısı için kaynaklara ve politik fırsatlara sahip olması kadar insanların hareketlere seferber edilebilmesi ve daha fazla destekçi kazanabilmek için duygulara ve düşüncelere ulaşabilmenin önemini vurgulamaktadır. Hareketin amaç ve hedeflerinin açık şekilde çerçvelendirilmesi algı ve yorumlamayı şekillendiren önemli bir unsurdur. Bundan dolayı çerçeveleme teorisi, hareketlerin makro yapısal faktörlerinden ziyade mikro yapılara odaklanmakta, insanların yorumlama biçimlerinin ve algılarının üzerinde durmaktadır. Toplumdaki yorumlama ve algılama biçimleri ise yoğun söylemler yoluyla

etkilenebilmektedir. Çerçeveleme teorisi, toplumsal hareketlerin oluşumu, gelişimi ve başarılı şekilde sonuçlanabilmesi için belirli strateji ve yöntemler savunmaktadır.

Makalede toplumsal hareketlerin oluşumu ve gelişimi ile birlikte 1960 sonrası dönemde ortaya çıkan toplumsal hareket teorileri ele alınacaktır. Toplumsal hareket teorileri arasında çerçeveleme teorisi üzerinde durulacak ve çerçeveleme teorisinin önemi vurgulanacaktır. Makalede, literatür taranarak konuya ilişkin makale ve kitaplar incelenmiş, mevcut çalışmalar sentezlenerek sonuca ulaşılmıştır.

1. TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. Kolektif Davranış ve Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler, temel olarak kolektif davranışların bir biçimini ifade etmektedir. Kolektif davranışlar düzensiz ve belirli kurallar etrafında oluşturulmamış fakat aynı amaç ve hedef için bir araya gelen insanların eylemlerinden ve etkinliklerinden oluşmaktadır (Buechler, 2004: 49). Kolektif davranışlar planlı veya plansız, örgütlü veya örgütsüz, bazı durumlarda kendiliğinden oluşan ya da moda, heves, söylenti gibi tepkilerden meydana gelmektedir (Marshall, 1999: 417). Kolektif davranışlar genel olarak pek çok bireyin birbirlerini etkileme durumu olmaksızın, plansız ve organize olmadan benzer durumlarda benzer şekilde sergiledikleri davranışlardan oluşmaktadır (Aslan, 2016: 16). Kendall, insanların benzer tepkiler verdiği belirli durumları panik, isyan, ayaklanma, protesto ve sivil itaatsizlik gibi tepkiler olarak örneklendirmiştir. Panik, bireylerin kontrolünde olmayan ekonomide bir aksama ya da çöküş gibi durumlarda görülmektedir. İsyen, insanların derin duygular içinde hareket ettiği fakat hedefinin belli olmadığı davranışlardır. Ayaklanma toplum içinde oluşan nefret ve düşmanlığın neden olabileceği gibi sevinç ve mutluluktan da kaynaklanabilmektedir. Sivil itaatsizlik ise bir konunun değiştirilmesi veya değiştirilmesine direnilmesi için yapılan şiddet içermeyen kolektif davranışlardır, boykotlar, grevler ve oturma eylemleri gibi eylemlerle hedefe ulaşılmaya çalışılmaktadır (Kendall, 2020: 493).

Kalabalıklar ve kitleler olarak kolektif davranışlar ikiye ayrılabilir. Kalabalıklar birbirlerine yakın duran çok sayıda kişinin biraraya gelmesiyle oluşmakta, spor oyunları, konserler ve sinema salonundaki kişiler kalabalığa örnek teşkil etmektedir. Fakat pek çok kişinin biraraya gelip oluşturduğu her kalabalık veya toplumda herhangi bir nedenle tesadüfi olarak ortak bir amacı olmaksızın ve bir hedefi paylaşmaksızın oluşan kalabalık kolektif davranış örneği sergilememektedir. Kitle ise kolektif olarak bir araya gelmiş pek çok kişinin yanı sıra ortak bir düşünceyi paylaşan fakat fiziksel olarak birbirlerinin yakınında olmayan insanları da kapsamaktadır (Kendall, 2020: 543). Kalabalıkta olduğu gibi raslantısal olarak bir araya gelmiş pek çok kişi kitleyi oluşturmamaktadır. Kolektif olarak bir araya gelmiş ya da birbirlerinden uzak insanların kitle olarak tasvir edilebilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler yalnızca kitleye özel özelliklerden oluşmakta ve kolektif içinde görülmektedir. Kişilerin sahip olduğu farklı düşünce ve inanışlar kitle içinde değişime uğramakta, hissettikleri ve davranışları kolektif ruh içinde aynılaşmaktadır (Le Bon, 2018: 21-23). Yani kitle içinde, kolektifin heterojen yapısı homojenleşmektedir.

Le Bon'un deyimiyle kitle içinde hareket eden birey ile bireysel olarak hareket eden bir bireyin farklarını ortaya koymak kolay olsa da bunun nedenlerini açıklamak zordur. Le Bon, kitle

hareketlerini ‘bulaşma’ veya ‘kalabalıklar’ (crowds) teorisiyle açıklamaktadır. Birey kolektif bir hareket içinde bilinçli davranışlarını kaybedip, yönlendirmeye açık hale gelmekte ve düşünme yeteneğini kaybedip kolektif bir bilinçle hareket ederek yıkıcı faaliyetlerde bulunabilmektedir. Kolektif bilinç durumunda insan davranışları ve duyguları bulaşıcı hale gelmektedir. Kalabalık içinde bireyselliğini yitiren kişiler bulaşıcı duyguların etkisiyle şiddetli eylemlere neden olabilmektedir. Bireyin yalnız bir bireyken yaptıklarıyla kolektif bilinç içinde yapmış olduğu eylemler farklılık göstermektedir (Aslan, 2016: 18; Le Bon, 2018: 19-25).

Kolektif davranışların çeşitli biçimleri bulunmakla birlikte bunlardan biri de toplumsal hareketlerdir. Kitlelerin ve kalabalığın istek ve taleplerini iletebilmek için örgütlü ve planlı eylemlerle kolektif olarak kendilerine özgü bir hareket alanı oluşturması, değiştirici ve dönüştürücü güce sahip toplumsal hareketleri meydana getirmiştir (Yıldırım, 2020: 26). Toplumsal hareketler, toplumsal bir amaç uğruna hareket eden kolektif davranışın özgül bir örneğini oluşturmaktadır. Amerika’da ve Avrupa’da 1960’lı ve 1970’li yıllarda artan kitlesel başkaldırıları, siyaset bilimcilerin, sosyologların ve diğer bilim dallarının dikkatini çekmiş ve toplumsal hareketler yeniden araştırılmaya başlanmıştır. Kolektif hareketlerin aktörleri, katılımcıları, süreçleri, medyayla ve devlet yetkilileriyle olan ilişkileri ve halkla olan iletişimi sistematik şekilde incelenmeye başlanmıştır. Böylece toplumsal hareketler, 1960’lı yıllarla birlikte kolektif davranışlara atfedilen irrasyonel, bilinç dışı, dürtüsel ve yıkıcı özelliklerden, kolektif davranışların kötü olarak düşünüldüğü olumsuz ifadelerden sıyrılmış ve hareketlerin örgütlü, bilinçli ve rasyonel davranışlar olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (Aslan, 2016: 16).

Kolektif davranışlar kısa süreli hevesler, heyecan, dedikodu, galeyan, ayaklanma ve ihtilallerle örgütsüz, plansız, rastgele ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Fakat toplumsal hareketler bilinçli şekilde bir araya gelerek ortak bir amaç etrafında hareket eden, örgütlü, planlı ve organize hareket eden, kalıcı etkiler oluşturan ve belirli sonuçlar elde eden hareketlerdir. Grup, örgüt, parti gibi birliklerle daha organize ve örgütlü yapılarıyla faaliyetlerini ve etkinliklerini daha uzun süre devam ettirebilme yeteneğine sahiptirler. Bu yönüyle toplumsal hareketler kolektif davranışların en güçlü, en iyi organize edilmiş ve en şuurlu kalıcı davranışları kapsayan kısmını oluşturmaktadır. Toplumsal hareketlerin bu ayırt edici özellikleri onların ayrı bir inceleme ve araştırmaya tabii olması gerektiğini göstermektedir (Tarrow, 2011: 22).

Kolektif davranışları araştıran pek çok araştırmacı kolektif davranış, toplumun günlük rutinlerinin dışında bir oluşum olarak tasavvur ettiği için siyasal olanla ilişkisini göz ardı etmiştir. Fakat kolektif davranışın toplumsal hareket olarak var olabilmesi için siyasi otoriteyle olan bağı temel alınmalıdır. Bir toplumsal hareketin, siyasi olanı etkileyecek bir güce sahip olması gerekmektedir. Politik yapıya sahip toplumsal hareketler, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batı ülkelerinde ve özellikle Kuzey Amerika’da görülmeye başlanmış ve ilerleyen yıllarda yaygınlaşmasıyla toplumsal hareket olarak kabul görmeye başlamıştır. Tilly’de toplumsal hareketleri kamu politikası yapmanın ayırt edilebilir bir yolu olarak görmektedir (Tilly, Castenada, Wood, 2020: 38; Yıldırım, 2020:28-29).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkat çekmeye başlayan hareketler 19. yüzyıla birlikte sosyal bilimler alanında incelenmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen

endüstri sektörü ve değişen toplumsal ilişkilerle beraber artan toplumsal hareketler pek çok araştırmacının dikkatini bu alana çekmiş ve toplumsal hareketlerin ne olduğuna dair tanımlamalar yapılmış, niçin ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve amaçlarına yönelik çeşitli açıklamalar geliştirilmiştir. Her toplumsal hareket kendi kültürü ve tarihiyle birlikte içinden çıktığı toplumun kendine özgü özelliklerini taşımakta, ortaya çıkış süreçleri, amaçları ve sonuçları açısından farklılık göstermektedir. Bundan dolayı toplumsal hareketlere yönelik kapsayıcı bir tanım yapmak mümkün olmamış ve toplumsal hareketlere yönelik çeşitli tanımlamalar ortaya çıkmıştır (Kökalan Çımrın, 2009: 12).

Toplumsal hareket tanımlamalarında öne çıkan isim Lorenz Von Steindir. Alman sosyolog '1789'dan Günümüze Fransız Toplumsal Hareket Tarihi' adlı eserinde toplumsal hareketleri politik mücadele ile etkileşimi bağlamında ele almıştır (Flynn, 2011: 27).

Gordion Marshall, Anthony Giddens, Della Porta ve Mario Diani toplumsal hareketleri değişim temelinde açıklayan kişilerdir. Onlar toplumsal hareketleri, toplumda rahatsız olunan alanlara yönelik değişim talebiyle ortaya çıkan ya da değişime direnmek için oluşan birey, grup veya kuruluşların gayriresmi mücadelesi olarak tanımlamaktadırlar. Toplumsal hareketleri, toplumun ortak çıkarını baz alarak yerleşmiş kurumların dışında faaliyet gösteren ve toplumda kapsamlı dönüşümler gerçekleştirme amacıyla olan hareketler olarak tanımlamaktadırlar (Della Porta ve Diani, 2020: 92 ; Diani, 1992: 13; Giddens, 2012: 916).

Melucci, Touraine ve Tilly ise toplumsal hareketleri çatışmacı temelde ele almıştır. Melucci toplumsal hareketleri mevcut durumun sınırlarını zorlayan ve bir çatışma içeren kolektif hareket biçimleri olarak tanımlamış, Touraine ise hareketleri kültürel değerlerin toplumsal kontrolü için mücadele eden çatışmacı hareketler olarak ele almaktadır. Temel olarak işçilerin ve işverenlerin ortak noktasının sanayinin ilerlemesi olduğunu, fakat çatışmanın, toplumsal kaynakların kullanımı ve kültürel değerler konusunda ortaya çıkmakta olduğunu belirtmiştir. Tilly ise hareketlerin ortak bir hak talebi içermesinden ve başka birinin çıkarlarıyla çatışmasından dolayı çatışmacı olarak tanımlamıştır (Melucci, 2016: 81-85; Tilly, 2022: 31; Touraine, 2016: 39-45).

Toplumsal hareketler genel olarak mevcut durumun belirli bir bölümünün ya da tamamının değiştirilmesi için veya değiştirilmesine direnmek için ortaya çıkan örgütlü ve planlı olarak hareket eden, mevcut otoriteye karşı gelişen ve kapsamlı sonuçlar elde etmek isteyen hareketler olarak tanımlanabilmektedir. Toplumsal hareketlerin içeriğinde öncelikli olarak bulunması gerekenler; kolektif olarak hareket, bir değişim talebi, asgari düzeyde örgütlenme, planlı hareket etme ve belirli bir sürekliliğe sahip olmak sayılabilmektedir.

1.1.1. Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı

18. yüzyılda ortaya çıkan kolektif hareketler daha çok şiddet içeren, korkutan ve yıldırان bir yapıya sahip olmasına rağmen kolektif mücadele alanında önemli gelişmelere ve değişimlere neden olmuştur. Londra'da 1760 sonrası yaşanan kolektif hareketler toplumsal hareketlerin temelini oluşturması açısından önemli görülmektedir. 1768'de Londra'da madenkömürü işçileri, fiyatların arttırılması için kömürün satılması ve nakliyesini engellemişlerdir. İpek dokuma işçileri az maaş veren ustalara kumaşları keserek tepki göstermiş ve aynı zamanda bu duruma sessiz kalan kalfalara da tepki göstermişlerdir. Diğer önemli kolektif hareket ise John Wilkes ve onun çevresindeki

politik mücadele olmuştur. İlk iki örnek işçilerin, düşük maaş ve baskıya yönelik kolektif mücadelesidir. Wilkes ve onun etrafında yaşanan mücadelede ise toplumsal hareketlerin temel özelliği olan halk dayanışması ve bağlılığıyla verilen bir mücadele örneği görülmektedir. Wilkes ve Özgürlük sloganıyla temellenen hareket alışlagelmiş seçim adetini değiştirmiştir (Tilly, 2021:54).

Tilly'e göre toplumsal hareketler İngiltere ve Amerika'da dört ana unsur tarafından şekillenmiştir. Bunlar; savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşmedir. 18. yüzyılda yaşanan Yedi Yıl Savaşları devletlerin yükünü arttırmış ve devletler askeri alandaki ekonomik yükü genele yaymaya çalışarak halktan alınan vergiyi arttırmak istemişler ve bundan dolayı halkın tepkisiyle karşılaşmışlardır. Savaş yüzünden artan vergilendirme ve borçlanma parlamentonun gücünü arttırmıştır. Parlemtentonun gücünün artışı daha fazla içişlerine karışmasına neden olmuş ve böylece yönetim alanında halkın istekleri ve onayı önem kazanmaya başlamıştır. Britanya ekonomisi bu dönemde tarımsal üretime devam etmekle birlikte endüstriyel ve ticari alanda da önemli bir yol katetmiş ve bu alanlarda sermayesi çarpıcı biçimde artmıştır. Endüstrileşmenin etkisiyle fabrika emeğinin artışı ve insanların ücretli emeğe yönelmesi insanların efendilerine ve patronlarına bağlılıklarını azaltmış ve özgür bireyler olarak siyasi yaşama katılmalarına neden olmuştur. Bu olayların etkisiyle Tilly'nin deyimiyle karşı aristokratlar, küçük burjuvazi ve işçi sınıfı arasında ittifaklar yaşanmış, onlar doğrudan eylem yapmak yerine örgütlenme, dernek kurma, imza toplama ve yürüyüş gibi eylemlerle amaçlarına ulaşmaya çalışmış ve ayrıca sıradan halkın da desteğini alarak toplumsal hareket örnekleri ortaya çıkarmışlardır. 1791'de köleliğe karşı olan eylemcilerin, kölelerin emeğiyle yetişen şekeri boykot etmesi ve 1806'da ki köleliğin kaldırılmasına yönelik büyük imza kampanyası dünyadaki ilk toplumsal hareketlere de örnek gösterilmektedir (Tilly, 2022: 67-81).

Farklı amaçlarla ortaya çıkan ve gelişen toplumsal hareketler farklı türde toplumsal hareketleri oluşturmaktadır. Hareketler, amaçlarına göre reformist, devrimci, dini, alternatif ve direniş hareketleri olarak ayrılmaktadır. Reformist hareketler, belirli ve özel bir alana yönelik değişim talebiyle sınırlı bir çerçevede ortaya çıkmakta ve mücadele etmektedir. Devrimci hareketler ise bütüne yönelik olarak bütünün değişimini hedeflemektedir. Bu tür hareketler radikal grupları içinde bulundurmaktadır. Dini hareketler ise toplumdan ziyade bireye yönelik ortaya çıkmakta ve bireyin değişimini esas almaktadır. Bu tür hareketler kurtarıcı hareketler olarak da adlandırılmaktadır. Alternatif hareketler de dini hareketler gibi bireyi esas almaktadır. Fakat bireyin kısmi ve belirli bir yönünün değişimini amaçlamaktadır. Son olarak direniş hareketleri ise toplumsal hareketler ortaya çıktığında aynı zamanda karşıt hareketlerini de oluşturmakta ve bu karşıt hareketler, direniş hareketlerini meydana getirmektedir (Kendall, 2012: 553-554).

1.2. 1960 Sonrası Ortaya Çıkan Toplumsal Hareket Teorileri

1960 öncesinde toplumsal hareketler, irrasyonel, anormal ve düzen bozucu olarak olumsuz ifadelerle tanımlanmaktaydı. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika'da ve Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal hareketlerin açıklanmasında klasik toplumsal hareket teorileri yetersiz kalmış ve bu hareketlerin irrasyonel ve anormal tasvirlerle uymadığı görülmüştür (Cohen, 2016: 105). 1960 sonrası gelişen toplumsal hareketler görmezden gelinemeyecek düzeye ulaşmış akademisyenlerin ve araştırmacıların dikkatinin bu yöne kaymasına neden olmuştur. Gelişen ve büyüyen toplumsal hareketler çeşitli alanlardaki akademisyenlerin bu yöne odaklanmasına neden olmuş ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, süreçleri ve sonuçlarına yönelik teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler içinde

toplumsal hareketlerin kaynaklara ihtiyacını, içinde bulunduğu mevcut politik yapıyı, hareketlerde kimlik inşası ve kültürün etkisini ve en önemlisi de hareketlerin söylemlerinin ve amaçlarının çerçevelenmesini vurgulayan çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teorilerden kısaca bahsedilecek ve 1980'lerde ortaya çıkan çerçeveleme teorisinin, toplumsal hareketlerin oluşması ve başarısı için çerçevlendirmenin önemi, harekete maddi ve manevi destek sağlamak adına yapılması gerekenleri anlatan teorik kavramlar ve harekete katılımı sürdürmek için stratejik görevlerin teori içinde detaylandırıldığı görülecektir.

1.2.1. Kaynak Seferberliği Teorisi

Genel olarak 20. yüzyıl da yaşanan devrim, savaş ve protestoların sonucu olarak değişen politik ve toplumsal yapı toplumsal hareketleri daha geniş şekilde ele almayı gerekli kılmıştır (Yıldırım, 2020: 52). Özel olarak ise 1950'li yılların sonlarıyla 1975'e kadar Amerika'da çeşitli alanlara yönelik (ekonomik, politik ve kültürel) protestolar yaşanmış ve artan çeşitli protestoları açıklamada klasik toplumsal hareket teorileri, hareketleri açıklamakta yetersiz kalmıştır. Böylece klasik toplumsal hareket teorileri eleştirilmeye ve yeni teoriler geliştirmeye başlanmıştır. Mancur Olson'un 1965'te Kolektif Eylemin Mantığı adlı kitabında toplumsal harekete katılan bireylerin rasyonel olduğunu ve bireylerin liberal iktisat mantığıyla hareket ederek, fayda-maliyet hesabıyla eylemlerini şekillendirdiklerini belirtmiştir (Buechler, 2016: 111-113; Çetinkaya, 2008: 21). Olson, baskı ve maddi fayda olmaksızın rasyonel bireyin zamanını veya kaynaklarını kolektif harekete aktarmayacağını savunmuştur (Cohen, 2016: 106). McCarthy ve Mayer Zald'ın 1977'de yayınlamış oldukları Kaynak Seferberliği ve Toplumsal Hareketler: Kısmi Bir Teori isimli makalesinde kaynak seferberliği teorisi ilk defa açıkça kullanılmıştır (McAdam, 1982: 20).

Kaynak seferberliği teorisindeki önemli vurgu kolektifi harekete geçiren 'kaba mekanizmalar' yerine gelişen örgütsel yapı ve iletişim olmuştur (Cohen, 2016:105). Teoride, 1960'larda oluşan hareketlerin etkili sonuç elde edememesinden dolayı hareketlerin, neden ortaya çıktığından ziyade nasıl ortaya çıktığını, kaynakların nasıl elde edildiğini, kaynakların nasıl daha etkili şekilde kullanılabilirdiğini ve hareket seferberliğinin nasıl sağlandığı üzerinde durulmuştur (Yıldırım, 2020: 55). Kaynak seferberliği teorisini, klasik toplumsal hareket teorilerinden ayıran en önemli özellik ise kaynak seferberliği teorisinin hareket aktörlerini toplumsal yapının olağan bir parçası olarak irrasyonel yapılardan ziyade rasyonel yapılar olarak görmesidir (Della Porta ve Diani, 2020: 22-23).

Kaynak seferberliği teorisi, toplumda var olan hoşnutsuzluk ve şikayetlerin bir hareketlerin oluşması için yeterli bulmamakta, hareketin oluşumu ve gelişimi için çeşitli kaynaklara sahip olması gerektiğini ve bu kaynakların eyleme dönüştürülmesine odaklanmıştır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1221). Teori, hareketlerin kültürel, ahlaki ve sosyo-örgütsel kaynaklarla, zaman, maddi (para, emek, işgücü)-manevi (bağlılık, sadakat, destek) destek, kitle iletişim araçları ve ulaşım araçları gibi çeşitli seferber edilecek kaynaklara sahip olması gerektiğini ve bu kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını vurgulaması açısından sosyal-psikolojik yaklaşım benimsemektense politik ve ekonomik bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1213). Bu kaynaklar içerisinde en önemli kaynak maddi bir kaynak olan parasal kaynaktır. Bir hareketin kaynak çeşitliliği ne kadar fazla olursa olsun daima parasal kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır (Edwards ve McCarthy, 2004: 125-128). Parasal kaynak kadar önemli diğer bir kaynak ise insan kaynağıdır. İnsanların harekete

katılımını sağlamak, hareket için seferber etmek kolay değildir. Olson bu konuda insanların sadece kendi menfaatlerini en yüksek seviyeye getirmek için harekete geçeceklerini savunmaktadır. İnsanların çıkarıcı olduklarını ve kendi çıkarlarını düşünerek eyleme katılmalarının veya katılmamalarının onlara getireceği fayda ve zararı düşünerek maliyet-muhasebeci bir yaklaşımla hareket ettiklerini belirtmektedir (Çetinkaya, 2008:21-22).

McCarthy ve Zald, toplumsal hareketlerin kaynakları verimli ve etkili şekilde kullanabilmesi için hareket örgütlerinin kurulması ve örgütlerin de birleşerek bir sektör oluşturup hareketin en geniş hedefine ulaşması gerektiğinden bahsetmiştir. Toplumsal hareket örgütleri (SMO), hareketin amacını gerçekleştirmek için oluşan resmi örgütlerdir. Bir toplumsal hareket birden fazla SMO tarafından temsil edilebilir. SMO'ların bir araya gelerek hedeflerini en geniş sınırlara ulaştırmak isteyen hareketler ise toplumsal hareket endüstrilerini (SMI) oluşturmaktadır. Buna örnek olarak toplumsal hareket endüstrisini ifade eden geniş kapsamlı Kadın Kurtuluş Hareketi, daha dar kapsamlı kürtaj hareketi gibi toplumsal hareket örgütlerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1218-1220).

1960'lı yıllarla birlikte dile getirilmeye başlanan ve hareketin başarısı için çeşitli maddi ve manevi kaynaklara sahip olması gerektiğini vurgulayan kaynak seferberliği teorisi, toplumsal hareketleri ve kolektif eylemleri irrasyonel, kalabalık ve sürü yaklaşımından uzaklaştırmış, bunun sonucunda kolektif eylemler, rasyonel ve tartışılıp incelenebilir bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır (Çetinkaya, 2008: 22). Fakat Amerika özelindeki açıklamalarla sınırlı kalmış ve belirli bir çerçevede açıklanmış olduğundan ve kısmi bir teori olmasından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1212-1213).

1.2.2. Politik Süreç Teorisi

Politik süreç teorisi, kaynak seferberliği teorisiyle aynı dönemde ortaya çıkmasına rağmen kaynak seferberliği teorisinin ön plana çıkması ve dikkat çekmesi, politik süreç teorisini geri planda bırakmıştır. Fakat kaynak seferberliği teorisinin tartışılmaya ve eleştirilmeye başlanmasıyla politik süreç teorisi dikkat çekmeye başlamıştır (Buechler, 2016: 125). Peter K. Eisinger'in 1973'te yayınlamış olduğu makale, Amerikan şehirlerinde neden kapsamlı ayaklanmaların yaşandığını açıklamaya çalışma gayreti, siyasi fırsatlar kavramının ilk kez açık şekilde kullanımını oluşturmaktadır (Meyer ve Minkoff, 2004: 1459). Tarrow'a göre ise kavramın temeli, Tilly'nin 1978'de yayınlamış olduğu Seferberlikten Devrime adlı eserinde ortaya konmuş ve kavramın kapsamlı ve detaylı açıklaması ise McAdam tarafından yapılmıştır (Tarrow, 2011: 26-27). Siyasi süreç teriminin benimsenmesinin nedeni teorinin merkezinde yer alan iki bakış açısını doğru şekilde yansıtıyor oluşudur. Birincisi bu teoriye göre toplumsal hareketler politik bir yapı olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak toplumsal hareketler farklı gelişim aşamalarından -sadece hareketin ortaya çıkışı gibi değerlendirmelerden- ziyade başlangıcından sonuna kadar bir süreci ifade etmektedir (McAdam, 1999: 36).

Faaliyetlerinde ve etkinliklerinde son derece politik olan toplumsal hareketler, en çok siyasi sistemi etkilemekte ve siyasi sistemden etkilenmektedir. Toplumsal hareketlere etki eden dış dünyanın özelliklerinin tanımlanması konusunda dikkat çeken kavram siyasi fırsat yapısı kavramıdır (Della Porta ve Diani, 2020: 23). Araştırmacılar toplumsal hareketlerin dış dünyanın

hangi yönleri tarafından etkilendiğini ve bu etkinin hareketlerin gelişimini nasıl etkilediğini açıklamakta zorluk yaşamaktadırlar ve hareketlerin dışındaki dünyayı ‘siyasi fırsatların yapısı’ olarak adlandırmaktadırlar (Meyer ve Minkoff, 2004: 1459). Bu teori toplumsal hareketler ile devlet ve kurumsal politik aktörler ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Toplumsal hareketler, baskının azalması, ekonomik ve siyasi elitler arasında oluşacak bir çatışma ortamında ortaya çıkan fırsatları kullanarak gelişmektedir (Çetinkaya, 2008: 24-25).

Burada önemli olan nokta fırsatlar kavramı ile ne anlatılmaya çalışıldığı ve fırsatlar ile hareketlerin bağlantısıdır. Fırsat kavramı, özünde bir şeyi yerine getirme isteği içinde şartların oluşmasını bekleyen bir arzuyu ifade etmektedir (Goodwin ve Jasper, 1999: 37). Fırsatlar hareketlerin oluşmasına izin veren veya onu engelleyen bir yapıya sahiptir. Fırsatlar çift yönlü olabilmektedir. Çünkü fırsatlar hareketlere olanak tanırken hareketler de fırsatları ortaya çıkarabilmektedir. Fırsatlar her ne kadar hareketlerin oluşmasını kolaylaştıran ve ona izin veren bir yapıya sahip olsa da hareketler de fırsatları oluşturabilir ve bazı hareketler kendi fırsatlarını ortaya çıkarabilir. ABD’deki Sivil Haklar Hareketi’nin kazanmış olduğu oy hakkı kurumsal siyasi eylem fırsatını değiştirmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Gamson ve Meyer, 1996: 276).

Politik fırsat yapısı kavramının iki önemli vurgusu bulunmaktadır; birincisi hareketlerin zamanlaması, ikincisi hareket faaliyetlerinin sonuçlarıdır (McAdam, 1996: 29). Politik süreç teorisi, politik fırsatların toplumsal hareketlerin başarısını veya başarısızlığını etkilemekte olduğunu savunmaktadır. İnsanların şikayetlere sahip olması veya toplumsal hareket için belirli kaynaklara sahip olmasının yanı sıra protestolar herhangi bir zamanda oluşan siyasi fırsatlarla da doğrudan ilişkilidir (Kendall, 2012: 558). Gamson ve Meyer (1996: 277) ‘siyasi fırsatların farklı konularını bir araya getiren temel fikir siyasi alanın açılıp kapanması ve bunun kurumsal ve maddi konumu’ olarak ifade etmektedir. Fırsatlar, devlet yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Bir devlet için eylemler konusunda olumlu şartlar bulunurken farklı bir devlet olumsuz koşullara sahip olabilmektedir. Ya da bir devlet içinde zamanla şartların değişmesi fırsatlar konusunda değişiklik sağlayabilmektedir. Değişen bu olgular hareket stratejisi ile fırsatlar arasındaki ilişkide temel konumdadır. Hareketlerin, ortaya çıkma, strateji ve sonuçları gibi farklı aşamaları ve gelişmeleri açısından gösterdiği farklılıklar devlet sistemlerinin ‘açıklık’ ve ‘kapalılık’ ile ilişkilidir (Rucht, 1990: 196; Tarrow, 1996: 44). Açık devlet sistemi, hareketlerin eylemlerine izin veren ve onların kolektif faaliyetlerini kolaylaştıran yapıya sahipken, kapalı sistemler hareket faaliyetlerini kısıtlayan yapıdadır (Tarrow, 1996:44). Açıklık, bir siyasi sistemin kendisine muhalif, farklı seçenek ve isteklere açık olmasıdır. Kapalılık ise bu faaliyetlere izin vermeyen sistemlerdir.

Rucht’a göre devletler içinde değişken unsurlar; siyasi parti sayısı, kamu politikaları, çıkar grupları ile yürütme organları arasındaki ilişki ve iletişim, farklı talepler için bir araya gelme mekanizmaları olarak en az dört somut madde tarafından belirlenmektedir. Hareket faaliyetlerinin sonuçları ise devletlerin politikaları uygulama kapasitesiyle bağlantılıdır. Merkezi devlet, hükümet kontrolü, bağımsız yargı ve yargının otoritesi hareketlerin sonuçlarını etkilemektedir (Rucht, 1990: 196). Hareketi etkileyen diğer bir unsur ise medyadır. Medya, hareketin ciddiye alınması konusunda ve harekete alan açmada önemli bir kaynak ve fırsatı oluşturmaktadır. Hareketlerin medyada yer bulması hareket aktörlerinin değişimin temsilcileri olarak ne kadar ciddiye alındıklarını belirlemede bir kaynak oluşturmaktadır. Medya bazen kurumsal siyasi yapıyı desteklerken kimi zaman da hareketi desteklemektedir. Medya erişiminin hareketlere açılıp kapanması, hareketler için siyasi

fırsatların tanımlanması noktasında önemli bir olgudur (Gamson ve Meyer, 1996: 285). Bu unsurlar hareket faaliyetlerini, stratejilerini ve hareketin sonuçlarını etkilemektedir.

1980 sonrası dönemde teoriye yeni değişkenler eklenmiştir. Bu durum kavramın açıklama kapsamını genişletse de benliklerinin azalmasına neden olmaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 25). Buradaki temel sorun siyasi fırsat yapısı konusundaki araştırmacılar tarafından farklı değişkenlere atıfta bulunulmasıdır (Gamson ve Meyer, 1996: 276-277). Terimin geniş şekilde ele alınması teorinin etkisini kaybetmesine yol açmakta ve terim neredeyse bütün her şeyi içine alan bir kavrama dönüşmektedir. Goodwin ve Jasper, güneşin her yeri aydınlatmaya çalıştığında etkili şekilde aydınlık sağlamayacağını belirterek güneş benzetmesiyle bu konuyu açıklamışlardır (Goodwin ve Jasper, 1999: 31). Gamson ve Meyer ise çok fazla şeyi açıklamaya çalışarak sonunda hiçbir şey açıklayamayan bir terime dönüşme tehlikesinden bahsederek her şeyi içine çeken bir sünger benzetmesiyle durumu ifade etmiştir (Gamson ve Meyer, 1996: 275).

Hareketler, mevcut zamanda ortaya çıkan son gelişmeler ve yükselen fırsatlar sonucunda ortaya çıkmaktadır (Tarrow, 1996: 61). Hareketler genel olarak bir fırsat ile birlikte konuya özgü bir fırsata da odaklanmaktadır. Kurumsal yapı içinde değişen unsurlar, hareketlerin stratejilerini ve biçimlerini şekillendirmekte, onları yönlendirmekte, sonuçlarını etkilemekteyken, hareketler de içinde buldukları mevcut politik sistemi şekillendirebilmekte ve etkilemektedir.

1.2.3. Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi

Avrupa’da ve Amerika’da 1960 sonrası gelişen savaş sonrası ve post-endüstriyel toplumda değişen ekonomik, sosyal ve politik şartlar hareketlerin de seyrinin değişimine neden olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketler, önceki toplumsal hareketlerden hedef, konu, amaç, katılım vb. konularda farklılaşmaya başlamıştır. Bu değişimi gören akademisyenler ve araştırmacılar ise klasik toplumsal hareket teorilerinin geçersiz oluşunu anlamış ve yeni teoriler geliştirmeye başlamıştır. Bu teoriler Avrupa’da yeni toplumsal hareket teorisi, Amerika’da ise kaynak seferberliği ve politik süreç teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Çerçeveleme teorisi ise 1980’lerde kavramsal statüsüne ulaşabilmiştir. 1960 sonrası ortaya çıkan toplumsal hareketler 1960 öncesi ortaya çıkan ulusal ve işçi temalarından uzaklaşmış daha evrensel, çevreye ve barışa veya kimliğe yönelik kadın, çevre ve barış hareketleri gelişmeye başlamıştır.

Yeni hareketler üzerinde çalışan akademisyenler, sanayi sınıfları çatışmasının önemini kaybettiği ve hareketlerin artık heterojen bir yapıya büründüğü konusunda anlaşmışlardır. 1950 sonrası ortaya çıkan toplum ‘post-endüstriyel’, ‘teknokratik’ veya ‘programlanmış toplum’ gibi çeşitli niteliklemlerle tanımlanmaya çalışılmıştır (Della Porta ve Diani, 2020:12). Buechler’e göre yeni toplumsal hareketler makro düzeyde ortaya çıkmış ve geniş kültürel dönüşümü gözler önüne sermektedir. Yeni toplumsal hareketler belirli savların bir araya gelmesinden oluşmaktadır (2016: 159-161). Bunlar;

1. Hareketlerin oluşumu farklı sosyal düzenden kaynaklanmaktadır.
2. Bu sosyal düzen ileri kapitalizm, post-endüstriyel gibi tanımlamalarla tasvir ediliyorsa hareketler doğrudan bu koşullara verilen yanıtlar olmaktadır.

3. Yeni toplumsal hareketlerin tabanı dağınıktır. Hareketler artık sınıf temelli değil etnik köken, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi temalarla ortaya çıkmaktadır.
4. Kolektif eylemde bulunma, kolektif kimliğin inşasına bağlı olarak gelişmektedir.
5. Birey ile kolektif arasındaki ilişki bulanıklaşarak toplumsal yaşamın özel yönleri siyasallaşmakta ve kişisel olan ile siyasal olan arasındaki çizgi belirsizleşmektedir.
6. Yeni hareketler ekonomik kazanç ve güç için mücadele etmekten ziyade belirli konularda hak talepleri aramaya ve demokratik yöntemlere yönelmektedir.
7. Yeni hareketler, klasik toplumsal hareketlerin siyasi yöntemleri yerine kültürel ve sembolik direniş yöntemleri içermektedir. Kültürel vurgu, yeni kimlikler ve anlamlar içermekte ve eski hareketlerin hedef ve yöntemlerini reddetmektedir.
8. Yeni toplumsal hareketler için örgütlenme stratejik bir araç olarak görülmemekte, hareket aktörlerinin kimliklerinin ve hareketin değerinin bir ifadesi olarak görülmektedir.

İtalyan sosyolog Alberto Melucci, değişen üretim ilişkilerinin sosyal yaşamı ve ilişkileri etkilediğini belirtmiş ve yeni çatışmaların özünü, kimlik inşasının oluşturduğunu savunarak çağdaş hareketleri kimlik temelli açıklamıştır (Melucci, 1980: 217-218). Melucci'ye göre çağdaş hareketlerin ayırıcı özellikleri heterojen olmaları, hedeflerinin siyasi yapı ve iktidar olmaması, hareketlerin sapkın olarak nitelendirilmesine karşı çıkmaları ve en önemlisi de birileri tarafından temsil edilmek yerine doğrudan harekete geçmeleridir (Melucci, 1996: 102-103).

Alman siyaset bilimci Claus Offe'da değişen ekonomik, siyasi ve sosyal yapıyla birlikte toplumsal hareketlerin de değişimini fark etmiş ve toplumsal hareketleri eski ve yeni paradigma olarak ikiye ayırmıştır. Bu paradigmanın farklılığını temalar, hedefler, katılımcılar ve değerler açısından değerlendirmiştir. Yeni paradigma, evrensel konular olan barış, çevre, insan hakları gibi konulardan oluşmaktadır. Yeni orta sınıf, ev hanımları, işsizler, öğrenciler gibi çalışma sektörü dışından da katılımcılara sahiptir. Hareket biçimleri ise gayri resmi ve toplu protestolar şeklindedir (Offe, 2016: 50-61).

Yeni toplumsal hareket teorisinde öne çıkan isimlerden biri de Alain Touraine'dir. Fransız toplumbiliminin önde gelen isimlerinden biri olan Alain Touraine, 1980'li yıllarda toplumsal hareketler alanında yapmış olduğu çalışmalarla dikkat çekmiştir. Touraine, sanayi sonrası toplumu 'programlanmış toplum' olarak tanımlamaktadır. Sanayi toplumunda merkezi öneme sahip maddi malların yerini kültürel malların üretim ve dağıtımını almıştır. Sanayi toplumunda üretilen endüstriyel ürünler ne kadar değerliyse, sanayi sonrası toplumda da bilgi, eğitim, sağlık, bilişim, tıbbi bakım ve medya gibi konular o kadar değerli olmuştur. Sanayi sonrası dönemi programlanmış toplum olarak nitelendirmesinin nedeni işletme gücünün 'değerler' dünyasına, düşünce, kişilik ve kültüre şekil verme gibi alanlara girmiş olmasıdır. Sanayi toplumundan programlanmış topluma geçiş, metallerin yönetiminden insanların yönetimine geçişi ifade etmekte olduğunu savunmaktadır (Touraine, 2002: 272).

Touraine, bireyin bir özne olarak var olması gerektiğini ve bunu oluşturmadığı takdirde iktidar tarafından oluşturulan rollerle ve yaptırımlarla bir Kendi'nin oluşturulacağını belirtmektedir.

Birey, uygulanan toplumsal egemenliğe karşı çıkarak Kendi'den sıyrılıp bir özne olarak var olabilmesi ancak toplumsal hareket olarak düzene karşı çıkma yoluyla gerçekleştirebilmektedir (Touraine, 2002: 260-262).

Touraine'nin vurguladığı diğer unsur ise kültürdür. Touraine'ye göre yeni toplumsal hareketlerin mücadelesinin ana konusunu ortak kültürel yönelimlerin alanı oluşturmaktadır. Sadece kimlik oluşumuna veya stratejilere yoğunlaşmak kültürel yönelimleri görmeyi engellemektedir. Touraine'nun görüşlerini klasik toplumsal hareket yaklaşımlarından ayıran üç temel özellik bulunmaktadır (Cohen, 2016: 113-116). Bunlar;

1. Hareketleri, çöküş tezlerini redderek açıklamaktadır.
2. Toplumsal hareketleri toplumun olağan parçaları olarak görmektedir.
3. Hareketleri, bir toplumun kültürel normlarını üretme biçimi olarak görmektedir.

1.2.4. Çerçeveleme Teorisi

Çerçeveleme teorisi, toplumsal hareketlerde kaynak seferberliği teorisi ve politik fırsat teorisinin vurgulamış olduğu kaynakların ve politik süreçlerin öneminin yanı sıra düşüncelerin, inançların ve içinde bulunulan toplumun kültürünün de hareketler için önemine değinmektedir. Çerçeveleme kavramı iletişim ve medya, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi ve politika çalışmaları gibi çeşitli alanları kapsayan bir kavramdır. 1980 sonrası dönemde önemi artan kitle iletişim araçlarının ve medyanın etkisiyle çerçeveleme kavramı araştırmacılar arasında dikkat çekmeye başlamış ve teoriye olan ilgi artmıştır. Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları açısından çerçeveleme süreçleri hareketler için temel işleve sahip görülmeye başlanmıştır (Benford ve Snow, 2000: 611-12). Bu teoriyle birlikte, hareket faaliyetlerine, kampanyalarına ve etkinliklerine katılma veya destek vermek gibi süreçlerde hem psikolojik hem de yapısal ya da örgütsel faktörlerin önemi daha fazla kabul edilmeye başlanmıştır (Snow, Rochford, Worden ve Benford, 1986: 464).

Çerçeveler, dikkati odaklama, unsurları birbirine bağlama ve dönüştürücü olmak üzere üç temel işleve sahiptir. Birincisi konuları çerçeve içi ve dışı olarak tanımlayarak dikkati çerçeve içine odaklamaktadır. İkinci işlevi, unsurları/konuları birbirine bağlayarak çeşitli anlamlardan ziyade tek bir anlam kümesi oluşturmaktadır. Üçüncü işlev ise günlük şikayetlerin adaletsizlik veya harekete geçirici unsurlara dönüştürülmesidir. Çerçevelerin sahip olduğu bu işlevler günlük hayatta sahip olunan yönelimler, anlamlar ve onlara karşı nasıl davranıldığı ile ilişkilidir. Yani çerçeveler şu sorulara yanıt vermektedir; ne oluyor ve ne söyleniyor, bu ne anlama geliyor, nasıl davranmalıyız ve tepkimiz ne olmalı?. Toplumsal hareketlerde çerçevlendirme kavramı, toplumda var olan çeşitli olguları sorunsallaştırıp tartışmalı hale getirerek, konuyu analiz etmek, çözüm önerileri sunmak ve farklı düşüncelerle konuyu tartışmaya açma işlevi görmektedir. Teoriye göre şikayetler, ne doğal olarak kendiliğinden harekete geçirici bir unsur olarak ne de maddi şartlar ve durumlar dolayısıyla harekete geçmemektedir. Şikayetler, yorumlama ve analizlerle etkileşimsel olarak harekete dönüşmektedir. Çerçevelemenin kavramsallaştırdığı durum, aslında hareket aktörlerinin ya da onlara muhalif olanların ve medyanın düzenli olarak yaptığı anlamlandırma işidir (Snow, 2013:1 ; Snow, Vliegenthart ve Ketelaars, 2019: 393 ; Snow ve Benford, 1988: 198).

Kavram, 1974'te Erving Goffman'ın yayınlamış olduğu Çerçeve Analizi (Frame Analise) isimli eserinden alınmıştır (Snow, 2013:1 ; Snow vd., 1986: 464). Kavramın temeli, anlamların karşılaştığımız nesne, olay ve deneyimlere kendiliğinden bağlanmadığı, bu süreçte kültürün ve onun yorumsal süreçlerinin etkili olduğuna dayanmaktadır (Snow, 2013:1). Teori, Snow, Rochford, Worden ve Benford tarafından 1986'da Çerçeve Hizalama Süreçleri, Mikromobilizasyon ve Harekete Katılım (Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation) isimli makalesi ile çerçeveleme süreçlerinin toplumsal hareketler açısından önemi detaylandırılmış ve sonrasında yapılan bir dizi çalışmayla (Snow ve Benford 1988, 1992) teori toplumsal hareket araştırmasının yönünü değiştirmiştir (Snow vd., 2014: 394, 2019: 23).

Snow, toplumsal hareketlerin yapısını ve süreçte etkili olan unsurları daha iyi anlamak için araştırma yaparken ABD'deki Nichiren Shoshu ve Hare Krishna hareketlerini incelemiştir. Harekete gözlemci olarak katılan Snow'un, Nichiren Shoshu hareketinde hareketi başlangıçta hiç anlamayan veya az anlayan kişilerce nasıl hareketin inançlarını ve etkinliklerini yapmakla kalmayıp aynı zamanda kim olduklarını ve anlayışlarını da yeniden tanımlamaları dikkatini çekmiştir. Bu süreçte, hareketin bakış açısıyla potansiyel katılımcıların anlayışlarını uyumlu hale getirme görevinde olan grup içi söylemsel sürecin önemini fark etmiş ve hareket için önemli bir süreç olan ilahi söylemenin söylemsel süreçteki önemini anlamıştır. Snow'un katılımcılarla yaptığı doğrudan görüşmeler harekete katılan üyelerin/aktörlerin mevcut durumlarını ve geleceklerini nasıl farklı görmeye başladıklarına dair örnekler oluşturmaktadır. Katılımcılardan biri yaşadığı olumsuz durumlardan dolayı her zaman çevresini sorumlu tutmaktayken ilahi söyleyerek sorumluluğun kaynağı olarak kendini görmeye başladığını ve değişmesi gereken kişinin kendisi olduğunu keşfettiğini ifade etmektedir. Burada kişi suçlamayı dışsallaştırmaktan içselleştirmeye doğru geçiş yaşadığını belirtmektedir. Aynı zamanda hareket aktörlerinin yaşantılarının (biyografi) ve yönelimlerinin hareketin söylemleriyle uyumlu olmasının yanı sıra aktörlerin seferber edilebilir bireylere dönüştürmekte önemlidir. Katılımcılardan milli sporcu olmak isteyen bir kişinin başlangıçta somut bir amacının olmadığını fakat harekete katıldıktan sonra hareketin amacı olduğu iddia edilen dünya barışı için oynuyormuş gibi hissettiğini belirtmiştir (Snow vd., 2014: 24-25).

Snow'un analiz ettiği diğer bir hareket ise Austin'deki NIMBY hareketidir. Austin'de artan evsizler sorununun şehir için sorun haline gelmeye başlamasıyla sorunun çözümü için yetkililer yerleşim yerlerinin yanına tesisler kurarak sorunu çözmeyi hedeflemişlerdir. Fakat buna tepki olarak mahalle aktivistleri oluşmuş ve evsizlere yönelik onların mahalle için tehdit oluşturan hırsız, kadınlara kötülük yapan, suça meyilli erkekler olarak olumsuz tasvir eden çerçeveler kullanmışlardır. Evsizlere yönelik bu olumsuz çerçeveleme mahalle sakinlerini harekete geçirmiş ve mahallede yaşayanların seferberliği sonucu evsizler kendi bölgelerinin yakınına yerleşmişlerdir (Snow vd., 2014: 26-27).

Fakat Snow'un yaptığı bu incelemeler sırasında çerçeveleme kavramı henüz hareketleri anlamlandırmak ve analiz etmek için kullanılabilir bir kavram değildi. Snow çerçeveleme kavramını, 1974'te Goffman'ın Çerçeve Analizi'nden ilham alarak toplumsal hareketler için kullanılabilecek önemli bir "kavramsal tutamaç" ve 'analitik kaldıraç' olarak kullanılabileceğini düşünmüştür (Snow vd., 2014: 24).

1986'da yazılan Çerçeve Hizalama makalesinin ardından toplumsal hareket konferanslarına katılan Snow, 1986 ve 1988'deki konferanslarda kavramı detaylandırmıştır. Benford ile birlikte

1988 ve 1992’de yazılan makaleler ile kavrama ilgi artmış ve teoriye yönelik çalışmalar devam etmiştir. 1986’da yazılmış olan makale, sonraki yıllarda kavrama ilişkin analiz ve araştırmalara temel sağlamıştır (Snow vd., 2019: 28).

Çerçeveleme teorisi içinde toplumsal hareketlerde, bireyleri veya grupları harekete geçiren, katılım ve seferberliği arttıran, hedef ve faaliyetlerinin geniş kesimlere duyurulmasını sağlayan unsurların anlaşılması ve anlamlandırılması için çeşitli alt başlıklar geliştirilmiştir. Bunlar; çerçeve hizalama işlemleri, temel çerçeveleme görevleri, ana çerçeveler, söylemsel mekanizmalar, söylemsel fırsat yapıları ve alanları ve çerçeve kristalleşmesidir.

1.2.4.1. Çerçeve Hizalama İşlemleri

Çerçeve hizalama işlemleri, toplumsal hareketler ve hareket örgütlerinin amaçlarını, potansiyel katılımcılar ve kaynak sağlayıcılarının çıkarlarıyla uyumlu hale getirerek hareketin faaliyet ve kampanyalarına desteği arttırmak amacıyla oluşturulan stratejik çalışmalardır. Çerçeve köprüleme, çerçeve büyütme/güçlendirme, çerçeve genişletme ve çerçeve dönüştürme olmak üzere dört temel stratejik hizalama tanımlanmıştır (Snow vd, 2019: 400). Çerçeve hizalama sürecinin ilk aşamalarında dönüşümün baskın olma ihtimali yüksektir. Sonrasında büyütme ve köprüleme gelmektedir (Snow vd., 1986: 477).

1. Çerçeve Dönüştürme: Kişilerin veya grupların önceki anlayış ve perspektiflerini değiştirmeyi ifade etmektedir. Bu tür dönüşümler genellikle din değiştirme ile ilişkilendirilmektedir (Snow vd., 2019: 401). Hareketlerde seferberlik için sadece yapısal ve kültürel faktörler önemli olmayıp aynı zamanda insanların yönelimleri, algıları ve yorumlama deneyimlerinin de değiştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak insanların kalplerine ve zihinlerine ulaşarak gerçekleştirilebilmektedir. Pek çok hareket büyük yasal değişiklik amaçlarıyla hareket etmekte, büyük yasal değişikliklerin gerçekleşmesi için hareketin taraftarlara ihtiyacı bulunmaktadır. Hareketin taraftarlarını arttırabilmesi için ise insanların gerçeklik algılarının değiştirilmesi gerekmektedir (Snow, 2004: 393).

Bazı toplumsal hareketlerin hedefleri ve programları, içinde bulunulan toplumun geleneksel yaşam biçimleri ve ritüelleri, mevcut zamandaki yorumsal çerçevelerle uyumlu olmayabilir ve hatta karşıt bile olabilmektedir. Bu durumda yeni değerlerin oluşturulması ve geliştirilmesi gerekmektedir, eski değerlerin ve anlayışların terk edilerek inançların yeniden çerçevelendirilmesi gerekmektedir. Dönüşüm süreci alana özgü dönüşüm ve küresel yorumlayıcı dönüşüm olarak ikiye ayrılmaktadır. İki dönüşümde de katlanılabilir olarak görülen bir alanın sorunlu olduğu ve düzeltilmesi gereken bir konu olarak yeniden çerçevelendirilmesi söz konusudur. Bir durumun adaletsizlik olarak çerçevelendirilmesi, insanları harekete geçirmede bazen yeterli olmamakta aynı zamanda eylemi yönlendirmek için suçlamaya ve sorumluluğa atıfta bulunmak, sorumluluğun içselleştirilmesi/dışsallaştırılması gerekmektedir. (Snow vd., 1986:473-74). Çerçeve dönüşümü, alana özgü yorumlayıcı çerçeve ve küresel yorumlayıcı çerçeve olarak ikiye ayrılmaktadır.

Alana özgü yorumlayıcı çerçevelerin dönüşümü, alan sosyal hayattaki sonsuz çeşitliliği içermektedir. Fakat bu çeşitlilik için de bazı konular algısal olarak sınırlandırılabilen ve yeniden çerçevelendirilebilmektedir. Alkollü araç kullanımında sevilen birinin kaybı üzerine, alkollü araç kullanımı, cezalarının arttırılması ve daha sıkı önlemler alınması olarak yeniden tanımlanabilir. Dönüşüm, daha önce şanssız bir kaza olarak tanımlanan durumu sarhoş sürücülerini daha sert

ifadelerle yeniden tanımlamayı içermektedir. Alana özgü dönüşümler kişisel gelişim hareketlerine katılımda da görülmektedir (Snow vd., 1986: 474-75).

Küresel yorumlayıcı çerçeve dönüşümü, hem geçmişteki hem de şimdiki deneyimlerin daha önce akla gelmeyecek şekilde yeniden anlamlandırılması ve düzenlenmesidir. Nichiren Shoshu hareketine katılan birinin 'artık tamamen yeni bir insanım' ifadesi, anlayış ve değerlerinin yeniden tanımlanmış olduğunu ve algısındaki dönüşümü göstermektedir (Snow vd., 1986: 475).

2. Çerçeve Büyütme/Genişletme: Hareketin amaç ve etkinliklerini, birey veya grup çıkarlarıyla örtüşecek şekilde genişletilmesi ve onların hareket faaliyetlerine katılımının sağlanmasıdır. Hareketin çıkar ve hedeflerinin potansiyel katılımcıların çıkarlarıyla uyumlu olacak şekilde genişletilmesi, hareketi başlangıçtaki kitlesinin ötesine ulaştırmaya yardımcı olmaktadır (Snow, 2013: 3). Barış hareketleri, harekete katılımı arttırmak amacıyla hareketle açıkça ilişkili olmayan çıkarları da kapsayacak şekilde genişletmektedir. Çevre hareketleri de çevresel tehlikelerden etkilenen grupları kapsayacak şekilde söylemini genişletmektedir. Bu durum Nichiren Shoshu ve Hare Krishna hareketlerinde de görülmektedir. Hareketin öncelikli amacı harekete katılımı arttırmak değil potansiyel katılımcıyı hareketin etkinliklerine ve toplantılarına katılımını sağlamaktır. Bunu sağlamak için potansiyel bireylerin/grupların ilgisini çekecek şekilde söylem ve slogan gibi şeyler bularak ilgi çekme ve bu ilginin de ancak etkinliğe katılıp veya ilahi söyleyerek gerçekleşebileceğinin üzerinde durmaktadır. Fakat ilgiler sabit kalmakta ve bundan dolayı harekete katılımın uzun süre devamı için değişen ilgilere yönelik yorumlayıcı çerçevelerin değişmesi gerekmektedir (Snow vd., 1986: 472-73).

Çerçeve genişletme her zaman olumlu işlemekte hareket içinde anlaşmazlık ve tartışmalara yol açmakta ve hareketin istikrarsız olarak görülebilmesine de neden olabilmektedir (Benford ve Snow, 2000: 625).

3. Çerçeve Köprüleme: Çerçeve köprüleme hareketin ana çerçevesinin toplumda daha geniş yankıya sahip bir çerçeveye bağlamayı amaçlayan özel bir ekleme biçimidir (Snow vd., 2019: 400). Belirli bir konu veya sorunla ilgili olarak düşünce tarzı olarak uyumlu ancak yapısal olarak uyumsuz iki veya daha fazla çerçevenin birbirine bağlanmasıyla sağlanmaktadır. Bireyler arasında veya toplumsal hareketler arasında gerçekleşebilmektedir. Çerçeve köprüleme katılımcıları ve kaynakları seferber etmek ve harekete geçirmek için hizalama stratejileri arasında en sık kullanılan stratejidir (Benford ve Snow, 2000: 624).

4. Çerçeve Güçlendirme (Amplifikasyon): Belirli bir konu ya da olaya yönelik çerçevenin belirginleştirilmesi ve yeniden gündeme getirecek şekilde canlandırmaktır. Çerçevenin belirginleştirilmesi ve canlandırılması harekete katılımı arttırmada önemli bir işleve sahiptir (Snow vd., 1986: 469). Seçilen değerler ve inançlar diğerlerinden daha ön plana çıkacak şekilde süslenmektedir. Çerçeve güçlendirme, çerçevenin değiştirilmesi veya genişletilmesinden ziyade var olan değerleri yükselttiği için en uyumlu hizalama stratejisi olarak ifade edilebilmektedir (Snow vd., 2019: 401). Çerçeve güçlendirme değer güçlendirme ve inanç güçlendirme olarak ikiye ayrılmaktadır.

Değer güçlendirme, değerler önem derecelerine göre sıralanabilen hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Evsizler örneğinde olduğu gibi mahalle aktivistleri tarafından zaten değerler arasında olan ailevi değerler yüceltilmiş, özellikle kadın ve çocuklar için tehlikeleri ön plana çıkarılmıştır. Bu tür

duyguların ön plana çıkarılması mahalle sakinlerinin, hareket faaliyetlerine katılım ve desteklerini arttırmıştır (Snow vd., 1986: 469).

İnanç güçlendirme, değerler hareketlerin ulaşmaya çalıştığı hedeflere atıfta bulunurken inançlar ise hedeflenen değerlerin izinde hareketi destekleyen ya da engelleyen düşünsel olgulara atıfta bulunmaktadır. İnançlar, harekete katılım için motivasyonel bir unsurdur (Snow vd., 1986: 470).

1.2.4.1.1. Kolektif Eylem Çerçevesi

Çerçevesi, bireylerin sonsuz sayıdaki somut olayı algılama, tanımlama ve etiketlemesine olanak sağlamaktadır (Goffman, 1974: 21). Hareketler, mevcut anlamları şekillendirip yeniden düzenleyebilmesinden dolayı anlamlandırmada önemli bir araç olmaktadır. Bireylerin harekete geçmesine yönelik inanç ve fikirlerde hem taşıyıcı hem de iletici bir role sahiptir (Snow ve Benford, 1988: 198).

Kolektif eylem çerçevesi , kolektif hareketler alanında ortaya çıkan çerçevesi ifade etmektedir. Kolektif eylem çerçevesi hareket etkinliklerini veya kampanyalarını yasal hale getiren ve esin kaynağı olan eyleme yönelik inanç ve anlamlar bütünüdür. Bu eylem çerçevesinde de neyin çerçeve içinde neyin çerçeve dışında olduğunu belirterek dikkati belirli bir yöne odaklamaktadır. Fakat anlamların doğru bir şekilde iletilebilmesi için çerçeve içine alınan konu ya da olayın net ve açık şekilde detaylandırılması gerekmektedir (Snow, 2013a: 1). Gamson kolektif eylem çerçevesinin üç bileşeninden bahsetmiştir. Birincisi adaletsizlik bileşeni, rahatsız olunan bir duruma veya olaya karşı duyulan ahlaki öfke olarak tanımlanmaktadır. Eylemlilik bileşeni, kolektif eylem yoluyla mevcut şartların ve politikaların değiştirilebileceğinin bilincine atıftır. Eylemlilik bileşeni istenmeyen durumların değiştirilebileceğini savunmaktadır. Fakat değişimi ‘bizlerin’ getireceğinden bahsetmektedir. Kimlik bileşeni genel olarak farklı inanç, değer ve çıkarılara sahip bireylerden oluşan toplumda, değişimin gerçekleşmesi için ‘biz’ duygusunun gücüne ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir (Gamson, 1995: 89-90).

Kolektif eylem çerçevesi seferberlik fonksiyonları açısından günlük etkileşim çerçeveslerinden farklıdır. Kolektif eylem çerçevesi; eylem seferberliği, uzlaşma seferberliği, karşı seferberlik ve tanımlayıcı önyargı olarak ayrılmaktadır (Snow, 2013a; Snow vd., 2019)

Eylem seferberliği, destekçileri harekete geçirerek Snow’un deyişiyle balkondan barikatlara taşınmayı ifade etmektedir. Uzlaşma seferberliği, harekete seyirci kalanları da hareket destekçilerine dönüştürerek harekete seferber etmektir. Karşı seferberlik, hasımları etkisiz hale getirmektir. Tanımlayıcı ön yargı ise kolektif eylem çerçevesinin tanımlanması, bir hareketi daha belirgin şekilde tanımlanmasına katkıda bulunmaktayken bu odaklanma, çerçevesinin daha kapsamlı sorulardan uzaklaşmasını ifade etmektedir (Snow vd., 2019: 400).

1.2.4.1.2. Temel Çerçeveleme Görevleri

Toplumsal hareketlerde, seferberlik oluşturmak ve harekete olan desteği arttırmak için hem maddi hemde manevi unsurlarla çalışılmaktadır. Seferberlik, hem fikir birliği ile hem de eylem seferberliği yoluyla gerçekleştirilir (Klandermans, 1984: 586). Hareket, seferberlik için destek kazanmalı ve kazandığı desteği harekete geçirebilmelidir. Snow, fikir birliğini önemini kabul

etmekle birlikte seferberlik için daha belirli ve özel görevlerin olduğunu savunmaktadır. Snow, Wilson'un (1973) ideolojiyi üçe ayırması (teşhis, tahmin ve motivasyon) fikrini alıntılamış ve bu görevleri, çerçeveleme görevleri olarak yeniden tanımlamıştır (Oliver ve Johnston, 2000: 11). Toplumsal hareketlerde temel çerçeveleme görevleri olan teşhis, tahmin ve motivasyon hareketin başarısını etkileyen unsurları oluşturmaktadır. Bu üç görev ne kadar iyi şekilde yerine getirilirse seferberlikte buna bağlı olarak başarılı olacaktır. Bu görevlerde ilk olarak sorun tanımlanmalı ve teşhis edilmelidir, ikinci olarak teşhis edilen soruna yönelik çözüm önerisi geliştirilmeli ve üçüncü olarak teşhis ve tahmini yapılan sorunun sağladığı fikir birliğini motivasyonel güçle harekete geçilmesini sağlamaktır (Snow ve Benford, 1988: 199). Örneğin, tanısalsal/teşhis çerçeveleme 'kurumsal yapıda ırkçılık sorunu var', prognostik çerçeveleme 'ırkçılığı yapan kurumlar değiştirilmeli', motivasyonel çerçeveleme 'hepimiz ırkçılığa karşı mücadele etmeliyiz' şeklinde süreç işlemektedir (Oliver & Johnston, 2000: 10).

1. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme: Kolektif eylemlerdeki çerçeve sürecinde merkezi özelliğe sahip teşhis çerçevesi, belirli bir sorunun tanımlanmasında suçluluk veya nedensellik atfedilmesini içeren tanımlayıcı atıfların oluşturulmasıdır. Nedensel atıflar genellikle birden fazla etkenin suçlanmasını veya bir araya getirilmesini içermektedir. Tanısalsal çerçeveleme işlevini, suçlama veya sorumluluğa odaklanarak yerine getirmektedir (Benford ve Snow, 2000: 616). Hareket bir etken/faktörü belirgin ve öne çıkan bir neden olarak yükseltme eğilimindedir (Snow & Benford, 1988: 200).

2. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme: Prognostik çerçeveleme süreci sadece çözüm bulmayı değil aynı zamanda hareketin hedef ve stratejilerini de belirlemektedir (Snow ve Benford, 1988: 201). Bir mücadele planının oluşturulması ve bunun başarıyla sonuçlanması için çerçeve ile uyumlu stratejiler geliştirerek sorunun çözümüne yönelik çabayı ifade etmektedir. Genellikle muhalif/rakibin çözümlerini reddederek onların önerilerini çürütmektedir. Konuya ya da meseleye ilişkin ne yapılması gerektiği sorusunu ele almaktadır (Snow, 2013a: 3; Snow vd., 2019: 396).

3. Motivasyonel Çerçeveleme: Tanım ve tahmin çerçevelerine ek olarak eyleme geçmenin detaylandırılması ve eyleme geçme davetini içermektedir (Snow ve Benford, 1988: 200). Belirli bir sorunun varlığının kabul edilmiş olması soruna yönelik eyleme geçmede tek başına yeterli olmaktadır. İnsanları harekete geçirmek için sorun büyütülmeli ve sorunun aciliyeti ön plana çıkarılmalıdır (Benford, 1993: 201). Motivasyonel çerçeveleme harekete geçirici söylemleri içermekte ve sorunun ciddiyeti de vurgulanarak mevcut zamanda harekete geçmenin önemi üzerinde durulmaktadır.

1.2.4.1.3. Ana Çerçeveler

Ana çerçeveler, kolektif eylem çerçeveleriyle aynı işleve sahip olmakla birlikte ana çerçeveler daha geniş ve kapsamlı konulardan oluşmaktadır. Ana çerçevelerin de merkezi özelliği soruna yönelik suçlamanın atfıdır. Suçlamanın yönünü belirleyerek tanısalsal atıflar oluşturmaktadır. Ana çerçevelerin ikinci özelliği ise ana çerçevelerin söylemsel olarak yönelim kalıpları ortaya çıkaran dilsel kodtur. Bu kod, kısıtlı kod ve detaylandırılmış kod olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısıtlı kodta söylem belirli bir alanla sınırlı kalmaktadır. Alternatif görüşlere kapalı ve dar bir fikir grubunu temsil etmektedir. Detaylandırılmış kod ise esnek fikirlerle düzenlenmiş ve evrensel içeriğe sahiptir. Detaylandırılmış ana çerçeveler kapsamlı fikir çeşitliliği ile oluşturulmakta

yorumlama biçimlerinde esnektir ve geniş düşünselliğe sahip olduğu için kapsayıcı özelliğindedir. Bu koda örnek olarak sivil haklar çerçevesi örnek verilebilmektedir. Ana çerçevelerin üçüncü özelliği ise rezonans (yankı) derecesidir. Ana çerçevelerin detaylandırılması hareketin çekiciliğini arttırsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Ana çerçevenin gücü aynı zamanda hitap ettiği kesimde ne ölçüde yankı bulduğu ile bağlantılıdır. Ana çerçevenin yankısının (rezonansının) büyüklüğü hareketin gücüne paraleldir (Snow ve Benford, 1992: 138- 140).

Ana çerçeveler öne çıkan bir söylemin parçası olan fakat mevcut fikirlere kıyasla daha detaylı olan genel kavramları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Oliver ve Johnston, 2000:11). Ana çerçevelerin yaygın olması onların başarısını göstermektedir. Çünkü potansiyel destekçilerin deneyimleriyle yankılanmakta ve toplumda yaygın görülen inanç ve değerleri içermektedir. Ana çerçeveler çoklu toplumsal hareket örgütlenmelerine yol açmakta ve bunun sonucunda da büyük protestolara neden olmaktadır (Taylor ve Whittier, 1995: 168).

1.2.4.1.4. Çerçeve Rezonansı

Çerçeve rezonansı, önerilen çerçevenin harekete geçirici gücünü etkileyen bir unsurdur. Çerçevelemenin hedeflenen kitlede yankı bulup bulmadığı ile bağlantılıdır (Snow ve Benford, 1988: 207). Çerçevelemenin rezonans derecesi ne kadar yüksekse, çerçeveleme çabasının da başarı oranı aynı ölçüde artmaktadır (Snow vd., 2019:401). Çerçevelemenin yankısı, hedef kitlenin yaşam dünyası ve deneyimleriyle ne ölçüde uyduğu ile ilişkilidir. Bu uygunluk konusu için Snow ve Benford üç değişken savunmaktadır. Ampirik güvenilirlik, deneyimsel orantılılık ve anlatıya uygunluk:

Ampirik güvenilirlik; çerçeveleme ve dünyadaki uyum arasındaki bağlantıdır. Ana çerçevenin iddiaları ampirik olarak görünür kanıtlar sunmalıdır.

Deneyimsel orantılılık; çerçeveleme konusunda neden bazı çerçevelerin daha inandırıcı bulunduğu sorusuna yönelik ortaya çıkan sonuçta, bulunulan toplumun yorumlama süreciyle ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Barış hareketleri ve nükleer tehdit örneğinde bu durum şöyle gözlenmektedir: Yakın tarihte ve geçmişte pek çok savaş yaşamış, çernobil nükleer kazasına tanıklık eden ve nükleer tesislerin yaşam alanlarına yakın olan Avrupa ve atom bombası deneyimi olan Japonya’da barış hareketlerine ve nükleer tehdide yönelik ciddi destek vardır. Fakat bir yüzyılı aşkın kendi ülkesinde savaş olmayan ve nükleer tesisleri ise Batı Avrupa’da bulunan Amerika’da nükleer tehdit konusunda destek Avrupa ve Japonya’ya göre daha azdır (Snow ve Benford, 1988: 208-209).

Anlatı sadakati; çerçeveler kadar önemli olan söylemsel yöntemler bulunmaktadır. Söylemsel yöntemler, geçmişi günümüze ve geleceğe bağlayan hikayeli anlatımları olan anlatılar, söylemsel yöntem/tarzını içermektedir. Bu tür anlatılar kişinin/toplumun kültürel mirasının parçasını oluşturmaktadır (Snow vd., 2019: 393). Snow, Fisher’in ‘anlatı sadakati’ni çerçeveleme teorisine uygulamıştır. Söylemsel yöntemlerin mevcut kültürel yapıyla uyumu, çerçevelemenin başarısında önemli bir etken olmaktadır (Snow ve Benford, 1988: 210).

1.2.4.1.5. Çerçevelemenin Söylemsel Süreçleri

Çerçevelemenin söylemsel süreci, çerçeve artikülasyonu (ekleme) ve detaylandırma olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu süreçleri hareketlerin sözlü söylemlerinde ve metinlerinde görmek mümkündür. Çerçeve artikülasyonu, konu, olay, kültürel öge veya deneyimleri birbirleriyle uyumlu şekilde bir araya getirerek anlamlı bir bütün oluşturulmasıdır. Çerçeve detaylandırma ise bazı konu ve olayları diğerlerinden daha fazla vurgulamayı ve öne çıkarmayı içermektedir. Detaylandırma bazı konu ve olayların vurgulanmasıyla kişilerin veya kitlenin buna odaklanmasını sağlamaktadır (Snow, 2004: 401; Snow vd., 2019: 398). Snow, artikülasyona örnek olarak hareket lideri olan Gandhi'nin kitleyi harekete geçiren ana çerçevesinin 'satyagraha' ve 'ahimsa' olarak bilinen ilkelerinin eklenmesi sonucu oluştuğunu ve bu eklenmeyi hinduizm, budizm ve hristiyanlığın öğretilerinden oluşan bir karışıma dayandığını belirtmektedir (Snow, 2004: 400-401).

1.2.4.1.6. Söylemsel Fırsat Yapıları ve Alanları

Çerçeveleme süreci, söylemsel alanlar ve söylemsel fırsat yapıları içinde gelişmektedir. Söylemler, anlam inşa etmede dinamik süreçler oluşturmaktadır. Çerçeveleme süreçlerinin daha iyi anlaşılması için söylemsel alanlar da incelenmelidir. Kolektif aktörler, teşhis, öngörü ve motivasyon süreçleri için söylemsel alanları kullanmaktadır. Kolektif eylem süreçleri, eylemlere ve hareketlere özgü söylemsel repertuarlar oluşturarak bir alandaki unsurları daha açık hale getirmektedir. Tilly'nin (Tilly, 2022: 32-33) de toplumsal hareketler repertuarı, söylemsel repertuar ile etkileşim içinde gelişmektedir (Steinberg, 1998: 856-57). Söylemsel fırsat yapıları ise söylemlerin toplumun kültürel unsurları tarafından etkilendiği kadar siyasi bağlamlar tarafından da etkilendiğini savunmaktadır. Aynı toplumsal hareket farklı ülkelerde farklı çerçevlendirmeler ile oluşmakta ve gelişmektedir. Bu durum çerçevlendirmede, ülkelerin kendi kültür ve siyasi bağlamlarının etkisiyle söylemsel fırsat yapılarındaki farklılıklarla ilişkili olarak farklı inanç ve değerlerden ortaya çıkmaktadır (Snow, 2004: 402-403).

1.2.4.1.7. Çerçeve Kristalleşmesi

Belirli bir çerçevenin rakip çerçeveler karşısında baskın hale gelişi 'çerçeve kristalleşmesi' olarak adlandırılmaktadır. Çerçeveler dinamik yapıda olduğu için zamanla bir hareket çerçevelemesi önemli ölçüde değişime uğrayabilmektedir. Çeşitli çerçevelemeler birbirlerine kısmen bağımlı veya tekrarlayan niteliktedir. Aynı zamanda çerçeveler, karşı çerçevelere de neden olmaktadır. Böylece başlangıçtaki söz konusu çerçevenin yerini başka bir çerçeve alabilmektedir. Bu durum genel olarak önerilen bir çerçeve etrafında uzlaşılan kadar devam etmektedir. Bu değişimin nedeni ise hareket faaliyetlerinin geniş kapsamlı araştırılması yoluyla açıklanabileceği savunulmaktadır (Snow, 2008: 17; Snow vd., 2019: 399-400).

SONUÇ

Toplumsal hareketler ve çerçeveleme arasındaki bağlantı ve ilişki, 1980 sonrası dönemde Snow, Benford, diğer akademisyen ve araştırmacılar tarafından toplumsal hareketlerin seyrine yönelik üzerinde durulan konulardan birini oluşturmuştur. 1980 sonrası dönemde artan kitle iletişim araçları ve medyanın da etkisiyle söylemsel süreçlerin de önemi anlaşılmaya başlanmıştır.

Toplumsal hareketlerin her ne kadar kaynaklara ve siyasi fırsatlara ihtiyacı olsa da her zaman daha fazla kişinin zihnine ve duygularına dokunmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Toplumsal hareketler daha fazla katılımcı ve destekçi elde edebilmek için hedef kitlesinin ve bulunduğu toplumun anlama ve yorumlama biçimlerine bağlı olarak çeşitli strateji ve söylemlere yönelmektedir. Çünkü harekete olan destek ve katılım hareketin başarısını etkileyen en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Buna yönelik olarak Snow, Goffman'ın 'Çerçeve Analizi' eserinden yola çıkarak algı ve yorumlamayı şekillendiren çerçeveleme teorisini geliştirmiştir. Çerçeveleme teorisi, toplumsal hareketlere seferberliği arttırmak, hareketin amaçlarını geniş kesimlere duyurmak ve benimsetmek, hareket ideolojisinin açık ve anlaşılır şekilde yorumlanabilmesi için çeşitli yöntem ve stratejileri savunmaktadır. Hareketler, hem anlam inşa eden hem de anlamlara yönelik ortaya çıkan faaliyetlerdir. Bundan dolayı hareketler, yapısal ve kültürel faktörlerin yanısıra insanların yönelimleri ve yorumlama biçimlerini de dikkate almaktadır. Hareketler ilk olarak bir sorunu tanımlamakla işe başlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal hareketler hedef ve amaçlarını belirli sınırlar içinde açık şekilde belirterek hareket çerçevelerini oluşturmaktadır. Tanımlanan sorun için ise bir çözüm önerisi geliştirilmesi gerekir. Son olarak tanımlanan sorun ve önerilen çözüm için insanların harekete geçirilmesi ve hareket için motivasyon oluşturulması gerekir. Bu aşamalar bir toplumsal hareketin oluşması ve gelişmesi için temel aşamaları oluşturmaktadır. Eğer bir hareket anlam inşa edecekse çerçeve dönüştürme olarak adlandırılan önceki anlayış ve perspektifleri değiştirmelidir. Çünkü bazı hareketlerin hedef ve amaçları toplumla uyumlayabilir ve hatta zıt bile olabilmektedir. Bu durumda yeni değerlerin ve anlayışların oluşturulması ve çerçevlendirilmesi gerekmektedir. Hareket başlangıçtaki kitleyi büyütme istediğinde ise hareket çerçevesini genişleterek hareket faaliyetlerine katılımı arttırmak istemektedir. Çerçeve genişletme çevre ve barış hareketleri örneklerinde görülmektedir. Toplumda daha fazla yankı uyandırabilmek için ise ideolojik olarak uyumlu fakat yapısal olarak uyumsuz çerçeveler birbirlerine bağlanarak çerçeve köprüleme oluşturulmaktadır. Bazı durumlarda ise etkisi azalan çerçeveleri yeniden canlandırma ve güçlendirme yoluna gidilmektedir. Canlandırma işlevi, hareketin amaç ve hedeflerinin süslenerek yeniden aktarılmasıdır. Hem hedefsel hem de düşünsel olarak güçlendirme yapılmaktadır. Hareketin başarısını önemli ölçüde etkileyen diğer bir faktör ise çerçeve rezonansıdır (yankı). Rezonans derecesinin büyüklüğü hareketin başarı oranını arttırmaktadır. Çerçeveleri oluşturan tüm bu kavramlar, çerçevelerin toplumsal hareketler için seferberlik, bilgi, tecrübe, yorumlama biçimleri gibi olgular üzerindeki etkileri ve bunların nasıl yönlendirildiğini açıklamaktadır. Tüm bunlar ise söylemsel süreçlere dayanmaktadır. Söylemsel süreçler, bu aşamaların neredeyse tümünde kullanılmaktadır. Söylemler, anlam inşa etmede önemli bir araç olarak dinamik bir süreci oluşturmaktadır. Söylem, genel olarak yazılı metinler, konuşmalar, sembollerden oluşmaktadır. Toplumsal hareketlerin söylemleri ise hareketin sloganlarında, toplantı metinlerinde, konuşmalarında, broşürlerinde ve posterlerinde görülmektedir. Toplumsal hareketler yoğun söylem analizi yoluyla katılımcılarının ve destekçilerinin zihin yapılarını yeniden inşa edebilmektedir (Johnston, 1995: 217-218).

Toplumsal hareketler, rahatsız olunan ve toplumda değiştirilmesi istenen durumlardan dolayı ortaya çıkan, taraftarlarının ve destekçilerinin çıkarlarını iletme ve düzeltme için oluşan sonuç odaklı hareketlerdir. Bazı hareketlerin sonuçları için çerçeveleme oldukça belirleyici bir öneme sahiptir. Fakat çerçevlendirmede dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Öncelikli olarak çerçevelemenin muğlaklıktan uzak, açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Çerçevenin aşırı genişletilmesi hareketin amacından sapmasına neden olabilmektedir. O yüzden çerçeveyi

genişletirken hareketler bu konuyu dikkate alarak aşırı çerçeve genişletmeden uzak durmalıdır. Hareket içinde ve hareketler arasında çerçeve anlaşmazlıkları yaşanabilmektedir. Bu durum hareketin başarısını olumsuz etkileyebilmektedir. Diğer önemli konu ise çerçeve kaymasıdır. Çerçeve kayması, bir çerçeveyi oluşturan temel esaslarındaki bir değişiklik nedeniyle başka bir çerçeve tarafından ortadan kaldırılmasıdır. Bu tür değişiklikler beklenmedik bir olay ya da olayların gerçekleşmesiyle oluşmaktadır (Snow vd., 2019: 404).

KAYNAKÇA

- Aslan, C. (2016). *Sosyal Hareketler Sosyolojisi Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi* (1.). Karahan Kitapevi.
- Benford, R. D. (1993). “ You Could be The Hundreth Monkey ”: Collective Action Frames and Vocabularies of Motive Within the Nuclear Disarmament Movement. *The Sociological Quarterly*, 34(2), 195–216.
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639.
- Buechler, S. M. (2004). The Strange Career of Strain and Breakdown Theories of Collective Action. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (1st ed., pp. 47–66). Blackwell Publishing.
- Buechler, S. M. (2016). *Understanding Social Movements Theories from the Classical Era to the Present* (2nd ed.). Routledge.
- Çetinkaya, D. (2008). *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim* (K. Ünüvar (Ed.); 1st ed.). İletişim Yayınları.
- Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. In K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (pp. 101–112). Kaknüs Yayınları.
- Della Porta, D., & Diani, M. (2020). *Toplumsal Hareketler* (Çetinkasap Devrim (Ed.); 1st ed.). Türkiye İş Banknası Kültür Yayınları.
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943>
- Edwards, B., & McCarthy, J. D. (2004). Resources and Social Movement Mobilization. In H. K. David A. Snow, Sarah A. Soule (Ed.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (1st ed., pp. 116–152). Blackwell Publishing.
- Flynn, S. I. (2011). Types of Social Movements. In S. The Editors of Press (Ed.), *Theories of Social Movements* (1st ed., pp. 28–38). Salem Press.
- Gamson, W. A. (1995). Constructing Social Protest. In H. Johnston & B. Klandermans (Eds.), *Social Movements and Culture* (pp. 85–106). University of Minnesota Press.
- Gamson, W. A., & Meyer, D. S. (1996). Framing Political Opportunity. In D. McAdam, J. D. McCarthy, & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (pp. 275–290). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.014>
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloj* (1st ed.). Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press. <https://doi.org/10.1176/ajp.132.10.1093-a>

- Goodwin, J., & Jasper, J. M. (1999). Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory. *Sociological Forum*, 14(1), 27–54. <https://doi.org/10.1023/a:1021684610881>
- Johnston, H. (1995). A Methodology for Frame Analysis: From Discourse to Cognitive Schemata. In H. Johnston & B. Klandermans (Eds.), *Social Movements and Culture* (pp. 217–246). University of Minnesota Press.
- Kendall, D. (2012). *Sociology in Our Times: The Essentials* (8th ed.). Cengage Learning.
- Kendall, D. (2020). *Sociology in Our Times: The Essentials - Diana Kendall - Google Kitaplar*. Cengage Learning. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=FGj6DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Sociology+in+Our+Times:+The+Essentials&ots=wuyq9Ai3du&sig=vRv1HSPFexdxApPqt3JjJyFCFEA&redir_esc=y#v=onepage&q=Sociology+in+Our+Times%3A+The+Essentials&f=false
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583. <https://doi.org/10.2307/2095417>
- Kökalan Çımrın, F. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Bir Hareket Olarak Karşı Küreselleşme Hareketler/ Türkiye Sosyal Forum Örneği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Le Bon, G. (2018). *Kitlelerin Psikolojisi* (1st ed.). BilgeSu Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (2nd ed.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930–1970*. University of Chicago Press.
- McAdam, D. (1996). Conceptual Origins, Current Problems, Future Direction. In D. McAdam, J. D. McCarthy, & Meyer N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing* (pp. 23–40). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.003>
- McAdam, D. (1999). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970* (2nd ed.). The University of Chicago Press.
- Mccarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory'. *Ajs*, 82(6), 1212–1241. <http://www.journals.uchicago.edu/t-and-c>
- Melucci, A. (1980). The new social movements: A theoretical approach. *Social Science Information*, 19(2), 199–226. <https://doi.org/10.1177/053901848001900201>
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in The Information Age* (J. C. Alexander (Ed.)). Cambridge University Press.
- Melucci, A. (2016). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. In K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2., pp. 75–97). Kaknüs Yayınları.
- Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social Forces*, 82(4), 1457–1492. <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0082>
- Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. In K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler Hareketler* (2., pp. 47–74). Kaknüs Yayınları.
- Oliver, P., & Johnston, H. (2000). What a Good Idea! Ideologies and Frames in Social Movement Research. *Mobilization: An International Journal*, 5(1), 37–54. <https://doi.org/10.17813/maiq.5.1.g54k222086346251>

- Rucht, D. (1990). Campaigns, Skirmishes and Battles: Anti-Nuclear Movements in The USA, France and West Germany. *Industrial Crisis Quarterly*, 4(3), 193–222. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/108602669000400304>
- Snow, D. A. (2004). Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (pp. 380–412). Blackwell Publishing.
- Snow, D. A. (2008). Elaborating The Discursive Contexts of Framing: Discursive Fields and Spaces. *Studies in Symbolic Interaction*, 30, 3–28. <https://doi.org/10.1108/s0163-239620140000042016>
- Snow, D. A. (2013a). Framing and social movements. In D. A. Snow, D. Della Porta, B. Kalndermans, & D. McAdam (Eds.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* (pp. 1–6). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1177/14614456231154734>
- Snow, D. A. (2013b). Social movements. In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbespm192>
- Snow, D. A., & Benford, R. (1988). Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization. *International Social Movement Research, February*, 197–218.
- Snow, D. A., & Benford, R. (1992). Master Frames and Cycles of Protest. In A. Morris & C. M. Mueller (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory* (pp. 133–154). Yale University Press.
- Snow, D. A., Benford, R. D., Mccammon, H. J., Hewitt, L., & Fitzgerald, S. (2014). *THE EMERGENCE, DEVELOPMENT, AND FUTURE OF THE FRAMING PERSPECTIVE: 25+ YEARS SINCE "FRAME ALIGNMENT"**. 19(1), 23–45.
- Snow, D. A., Rochford, E. B., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review*, 51(4), 464. <https://doi.org/10.2307/2095581>
- Snow, D. A., Vliegthart, R., & Ketelaars, P. (2019). The Framing Perspective on Social Movements: Its Conceptual Roots and Architecture. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, & H. J. McCammon (Eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements* (2., pp. 392–410). Hoboken, NJ: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119168577.ch22>
- Steinberg, M. W. (1998). Tilting The Frame: Considerations on Collective Action Framing From a Discursive Turn. *Theory and Society*, 27(6), 845–872. <https://doi.org/10.1023/A:1006975321345>
- Tarrow, S. (1996). States and opportunities: The political structuring of social movements. In D. McAdam, J. D. McCarthy, & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (pp. 41–61). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.004>
- Tarrow, S. G. (2011). *Power in Movement Social Movements and Contentious Politics* (M. Levi (Ed.); 3rd ed.). Cambridge University Press.
- Taylor, V., & Whittier, N. (1995). Analytical Approaches to Social Movements Culture. In H. Johnston & B. Klandermans (Eds.), *Social Movements and Culture* (pp. 163–187).
- Tilly, C. (2022). *Toplumsal Hareketler 1768-2018* (H. Çakır (Ed.); 1st ed.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Tilly, C., Castaneda, E., & Wood, J. L. (2020). *Toplumsal Hareketler* (H. Çakır (Ed.); 1st ed.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (2016). Toplumdan Toplumsal Harekete. In K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2., pp. 31–43). Kaktüs Yayınları.

Yıldırım, Y. (2020). *Sosyal Forum'dan Öfkeli'ler'e* (T. Bora (Ed.); 2nd ed.). İletişim Yayınları.